Ecouri ale campaniilor monografice de la Șanț (1935-1936) în studiile etnologice românești

Cosmina Timoce-Mocanu
"Sextil Pușcariu" Institute of Linguistics and Literary History, Romanian Academy
Corresponding author email: cosminatimoce@gmail.com

The Effects of the Monographic Campaign Conducted in the Village of Șanț (1935-1936) in the Romanian Ethnology

Abstract: This study aims to demonstrate that the special position that Șanț holds in the symbolic geography of Romanian ethnological disciplines was built as a legacy of the monographic campaigns carried out here by Dimitrie Gusti and his collaborators in 1935 and 1936. After outlining the context of these campaigns, I intend: (a) to present the main categories of folkloric data that the gustians researched at Șanț, using the documents and articles published by them in the pages of the journal Sociologie românească [Romanian Sociology], which I analyse in the light of memoirs, but also of epistolary or oral history papers that have appeared in the meantime; (b) to identify topics, theoretical ideas and methodological acquisitions that emerged in the Șanț monographic campaigns and which have subsequently made a career in Romanian ethnological disciplines; (c) to briefly outline the monographers' contribution to the "invention" of the unwritten theatre, which the community currently values as one of its defining traditions.

Keywords: Gustian School, monographic campaigns, folklore, filedwork, history of ethnology.

Citation suggestion: Timoce-Mocanu, Cosmina. "Ecouri ale campaniilor monografice de la Șanț (1935-1936) în studiile etnologice românești." *Transilvania*, no. 1-2 (2025): 37-46.
https://doi.org/10.51391/trva.2025.1-2.05.

Satul Șanț din județul Bistrița-Năsăud ocupă un loc însemnat în istoria cercetărilor de etnografie și folclor din România celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea. Funcționând drept argument forte în proiectarea și realizarea monografiei folclorice a Țării Năsăudului, între anii 1955 și 1962, sub egida Institutului de Folclor din București, localitatea a făcut parte și din rețeaua de puncte cartografice a Atlasului Etnografic Român, fiind cercetată de Silvia Iosipescu și Georgeta Moraru la sfârșitul deceniului al optulea al secolului trecut. La rândul lor, unii dintre reprezentanții Școlii clujene de folcloristică au descins la Șanț la începutul anilor 1960 și 1990, după cum rezultă din fondurile documentare ale Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române" și din câteva lucrări publicate ulterior. Totodată, dacă avem în vedere discursul muzeal, e de notat că, actualul Muzeu Național al Satului „Dimitrie Gusti" expune gospodăria șănțeanului Emilian Grapini încă de la fondarea sa, în 1936, iar casa centenară a lui Pompei Sas a intrat în patrimoniul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud în 1991.

Studiul de față are drept miză să demonstreze că poziția cu totul aparte pe care localitatea Șanț o deține în geografia simbolică a disciplinelor etnologice românești s-a construit în siajul campaniilor monografice derulate aici de către Dimitrie Gusti și colaboratorii săi, în 1935 și 1936. Mai exact, după o schițare a contextului desfășurării acestor campanii, îmi propun: (a) să restitui principalele categorii de informații folclorice pe care gustienii le-au cercetat la Șanț, folosindu-mă de textele propriu-zise și/sau de analizele publicate de aceștia în paginile revistei *Sociologie Românească*, pe care le (re)citesc în lumina memorialisticii, dar și a documentelor epistolare ori de istorie orală apărute între timp; (b) să identific acele teme, idei teoretice și achiziții metodologice cristalizate sau perfectate în campaniile de la Șanț și care au făcut ulterior carieră în disciplinele etnologice românești; (c) să expun succint contribuția monografiștilor la „inventarea" teatrului nescris, pe care comunitatea îl valorizează în prezent drept una dintre tradițiile sale definitorii.

Campaniile monografice de la Șanț. Câteva repere

Desfășurate pe parcursul lunilor august și septembrie ale anilor 1935 și 1936, campaniile monografice de la Șanț au avut drept notă distinctivă organizarea sub egida Fundației Culturale Regale Principele Carol – al cărei director general Dimitrie Gusti devenise în 1934 – și implicit dublarea cercetării științifice de acțiuni de intervenție socială, care vizau dezvoltarea culturii

sănătății, a muncii, a minții și a sufletului[1]. Pe cale de consecință, colectivul de lucru de la Șanț încerca să aglutineze, fără prea mare succes[2], un grup al vechilor colaboratori ai lui Gusti și o echipă studențească de acțiune, plasată sub coordonarea lui Nicolae N. Popescu, inspector în cadrul Fundației, care experimentase anterior și calitatea de monografist. Această nouă formulă colaborativă a fost dezavuată ferm de o parte a monografiștilor sau receptată dureros drept unul dintre simptomele unei monografii sociologice „redusă la anexă a Echipelor Regale" și, mai mult decât atât, „ridicolă și în agonie"[3].

Cu tot scepticismul manifestat inițial față de turnura organizațională mai sus amintită, campaniile de la Șanț au reunit 47 de participanți în primul an și 50 în al doilea. Potrivit *Amintirilor...* lui Henri H. Stahl[4], între aceștia s-au numărat Harry Brauner, Constantin Brăiloiu, I.C. Cazan, Ilarion Cocișiu, Lena Constante, Ștefania Cristescu, Ion Ionică și Henri H. Stahl, cercetători pe care, în pofida domeniilor în care s-au format și profesionalizat ori a cupolelor instituționale sub care au activat la un moment dat, istoria disciplinelor etnologice îi asumă între personalitățile sale marcante, îndeosebi datorită temelor abordate de-a lungul carierelor lor. Lista participanților se cere completată cu numele lui Aurel Boia, Raul Călinescu, Nistor Cotul, Roman Cresin, Luca Dănilă, Iordache Făcăoaru, Iosif Jivan, Constantin V. Micu, I. Petrescu-Burloiu, Dr. Râmneanțu, Viorica Sasu, Stanciu Stoian și D. Țiculescu, care, în relativ scurt timp, și-au valorificat observațiile de teren în paginile recent înființatei reviste *Sociologie Românească*. Mai exact, punându-și propria expertiză în slujba sistemului de cercetare gustian, aceștia au publicat studii despre aspectele demografice, economice și cele privitoare la viața politică a comunității, despre structura proprietății agricole și bugetele de familie, „compoziția rasială" a populației și distribuția grupelor sangvine, componentele procesului educativ, tipologia locuințelor șănțenilor și ocupațiile tradiționale ale acestora.

De asemenea, tot la Șanț, au beneficiat de formare în practica sociologiei gustiene sau/și de cunoașterea din interior a unei comunități rurale românești: folclorista vieneză Erna Piffl, „care a studiat costumul și obiceiurile de la nuntă și înmormântare"[5]; criticul de artă și publicistul francez Jacques Lassaigne, care a contribuit semnificativ la mediatizarea acțiunilor Fundației Culturale Regale în spațiul francofon[6]; maghiarii transilvăneni Venczel József, Bakk Péter, Pálffy Károly, scriitorii budapestani Németh László, Keresztury Dezső și Boldizsár Iván[7], precum și doi bursieri Rockfeller, germanul Helmuth Haufe și americanul Philip Mosely. Excelent ambasador al Școlii sociologice de la București dincolo de Atlantic, acestuia i se datorează nu doar popularizarea cercetărilor gustienilor în rândul antropologilor din cercul lui Bronisław Malinowski și al sociologilor de la Cornell University ori intenția publicării în limba engleză a unei sinteze a rezultatelor campaniilor de la Șanț[8], ci și analiza problematicii migrației temporare a șănțenilor în America[9].

Totodată, bilanțul științific al campaniei monografice din 1935 include filmul documentar *Satul Șanț din ținutul de graniță al Țării Năsăudului*, realizat de operatorul Tudor Posmantir după logica regizorală a lui Henri H. Stahl, care ambiționa la un „document veridic și riguros științific, adică respectând adevărul așa cum era, bun sau rău"[10], pledând pentru realismul „descrierii sistematice sociologice a vieții întregului sat"[11]. Proiectată în premieră în sala cinematografului „Aro" din București, la data de 5 februarie 1936, cu concursul corului țărănesc din Leșu și în prezența a 2500 de persoane, iar ulterior itinerată la câteva evenimente internaționale la care participa profesorul Gusti, pelicula își menține până astăzi importanța aparte nu doar pentru calitatea sa de martor vizual al unor aspecte din viața unui sat românesc interbelic sau din laboratorul de lucru al monografiștilor, ci și ca resursă pentru înțelegerea strategiilor la care Școala sociologică de la București a recurs pentru promovarea practicilor sale de cercetare și acțiune socială.

1. Pentru detalii despre ideile gustiene care fundamentau viziunea și misiunea Fundației Culturale Regale Principele Carol, a se vedea Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* (București: Editura Minerva, 1981), 284–285.

2. Vezi, în acest sens, comentariile Ștefaniei Cristescu dintr-o scrisoare expediată lui Anton Golopenția de la Șanț, în 7 septembrie 1935, publicată în Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară: scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950). Volumul II (Ștefania Cristescu-Golopenția)* (București: Editura Enciclopedică, 2010), 360: „(...) ne-am împărțit la masă în monografiști și «echipiști» (sună rău, nu?) – ne amestecăm rar, în ciuda Profesorului".

3. Ștefania Cristescu-Golopenția, în Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Volumul II*, 360, 368.

4. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 335.

5. „Însemnări", *Sociologie Românească*, nr. 7-9 (1936): 104.

6. Cf. Laurențiu Vlad, *Imagini ale identității naționale. România la expozițiile universale și internaționale de la Paris (1867-1937)* (Iași: Institutul European, 2007), 179–225.

7. Relațiile dintre sociologii români și cei maghiari în perioada interbelică fac obiectul cărții lui Martin Ladislau Salamon, *Un aliat uitat* (București: Tracus Arte, 2014).

8. Pentru mai multe detalii, vezi corespondența lui Philip Mosely restituită în *Epistolar monografist*. Ediție de Zoltán Rostás din arhiva de scrisori a lui Henri H. Stahl (București: Paideia, 2015), 142–155.

9. Philip Mosely, „Lumea psihologică a unui «american» din Șanț", *Sociologie Românească*, nr. 7-8 (1936): 75–78.

10. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 336.

11. Henri H. Stahl, „Al treilea film documentar al Institutului Social Român: «Satul Șanț»", *Sociologie Românească*, nr. 2 (1936): 32.

Texte și contexte folclorice documentate în campaniile monografice de la Șanț. Un inventar

În încercarea de a realiza inventarul informațiilor din sfera de interes a folcloristicii – categorie parțial superpozabilă celei a manifestărilor spirituale din sistemul sociologic gustian – și al manierelor de investigare în cadrul Școlii sociologice de la București, ne stau la dispoziție o serie de publicații imediate ale monografiștilor, fișe și înregistrări de teren conservate în arhivele instituționale, dar și documente epistolare ori interviuri de istorie orală editate, în ultimii ani, de Sanda Golopenția-Eretescu și Zoltán Rostás.

Astfel, ca principală platformă de valorificare a rezultatelor campaniilor monografice de la Șanț, revista *Sociologie Românească* găzduiește, în primii doi ani de apariție, un mic corpus de texte folclorice, publicate de I.C. Cazan și Ștefania Cristescu, care, în lipsa unei distribuții ferme a sarcinilor de cercetare, și-au disputat, la Șanț, subiectul literaturii populare[12]. Mai exact, Cazan e menționat drept culegător pentru: o variantă a snoavei *Peștii pe brazdă* (AT 1381A), două cântece propriu-zise (*Verș de dragu lu badea* [*Bădișor cu cușma neagră*], *Potecuță din pădure* [*Ce mi-e drag mie pe lume*]), un plugușor de certă proveniență cultă/cărturărească (*Descânteca plugului*), care pare selectat mai degrabă pentru inflexiunile politice ale textului și dimensiunea sa propagandistică implicită, la fel ca strigătura din numărul 4 (aprilie) din 1936, în care motive de largă circulație în lirica orală sunt combinate cu urarea „Să trăiască Regele/ Cu toate oștirile (...)/ Toată echipa regală,/ Că ne-a făcut mare fală/ Ne-a făcut mare renume/ De ne mere vestea-n lume"[13]. Totodată, rubrica *Documente* a numărului 7-9 (iulie-septembrie) din 1936 include, sub titlul *Strigături din Șanț*, treizeci și cinci de texte lirice de dimensiuni variabile, notate de la trei informatori, pe care I.C. Cazan le însoțește de câteva comentarii privind ocaziile de performare a acestei specii, categoriile de performeri și tipurile de strigături care alcătuiesc repertoriul local, subliniind, la fel cum va face Stahl mai târziu, că „șănțenii dispun de o remarcabilă putere de analiză a fenomenelor sociale, de o permanentă observație și reflecție, care-i determină să-și versifice imediat gândurile și să le rostească, când se ivește prilejul, în cadența unei melodii adecvate, a ceterașilor"[14].

La rândul ei, Ștefania Cristescu abordează, în *Sociologie Românească*, tema sa de cercetare predilectă, practicile magice feminine[15], încredințând tiparului un descântec de dragoste și joc și o fișă de documentare complexă a unui scenariu magic, reprodusă în articolul *Cum descântă „de întors" Ana Dănilă din satul Șanț*[16]. Parcurgându-l, e de remarcat preocuparea monografistei de a consemna atent nu doar formula orală, de altfel extrem de elaborată, ci și instrumentarul utilizat de descântătoare, tehnicile de manevrare a acestuia, precum și gesturile executate la momente anumite – toate aceste aspecte fiind îndeobște ignorate de mai vechile colecții de folclor. În fapt, observațiile privind trăsăturile structurale ale acestui tip de descântec, răspândirea și transmiterea sa intracomunitară, fac transparentă cristalizarea viziunii etnosociologice practicate de Ștefania Cristescu în studiul fenomenului magic, evidentă în toate lucrările sale publicate ori pregătite pentru publicare în deceniul patru al secolului trecut. Ulterior, informații din campaniile anilor 1935 și 1935 au fost abordate și prin lentila comparativă, în studiul *Componente magice în viața spirituală a țărănimii românești din diferite regiuni ale țării*, cercetătoarea remarcând că Șanțul are o notă comună cu Drăgușul în privința existenței unor credințe și rituri domestice care vizează „sănătatea animalelor de muncă și a copilului mic", dar că satul năsăudean se individualizează în peisajul localităților cercetate prin „cele mai frumoase descântece", mai ales cele de dragoste fiind „de forme variate, de lungimi și frumuseți nebănuite"[17]. Gândite de autoarea lor cu menirea de a prefața o viitoare analiză de profunzime a spiritualității locale, articolele rămân, până astăzi, singurele redactări definitive ale materialului de teren de la Șanț, care „își așteaptă încă publicarea alături de cel cules de Ștefania Cristescu în satele din jurul Drăgușului"[18].

---

12. Cf. Ștefania Cristescu-Golopenția, în Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Volumul II*, 360: „Cazan, adus de Stahl pe teren pentru cercetare lingvistică, venit aici cu mult înaintea noastră, a strâns aproape tot materialul care-mi trebuie. Și strânge încă. Îmi jenează astfel enorm de mult activitatea. Ieri la ședința plenară a fost o discuție aprinsă; Profesorul, ca și Stahl, i-au cerut lui Cazan explicații. El vrea să publice o colecție de descântece din Șanț etc. Lucrează orbește și nu știe ce vrea. Oricum, complicațiile sunt tot pentru mine".

13. I.C. Cazan, „Strigătură", *Sociologie Românească*, nr. 4 (1936): 10.

14. I.C. Cazan, „Strigături din Șanț", *Sociologie Românească*, nr. 7-9 (1936): 80. Cf. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 337-338: „Îmi aduc aminte tot astfel de șezătoarea pe care am organizat-o în cinstea lui Jacques Lassaigne care se întreba ce este folclorul (...) Tinerii și tinerele adunați la masă s-au întrecut în a improviza versuri și cântece în cinstea străinului, astfel că Lassaigne a rămas pur și simplu uluit să vadă cât de vii sunt creațiile folclorului, rod al capacității tuturor sătenilor de a crea texte de certă frumusețe, în care temele tradiționale sunt mereu înviate și aduse la zi, potrivit împrejurărilor, mereu altele, credincioși totuși unui ritual statornic".

15. Despre importanța acestei teme între preocupările științifice ale Ștefaniei Cristescu-Golopenția, am scris în altă parte: Cosmina Timoce-Mocanu, „Terenul etnografic în concepția Ştefaniei Cristescu-Golopenția", *Revista Română de Sociologie*, nr. 3-4 (2013): 231–259.

16. Ștefania Cristescu, „Cum descântă «de întors» Ana Dănilă din satul Șanț", *Sociologie Românească*, nr. 5 (1936): 36–39.

17. Ștefania Cristescu, „Componente magice în viața spirituală a țărănimii românești din diferite regiuni ale țării", în *Descântatul în Cornova-Basarabia*, ed. Sanda Golopenția (București: Paideia, 2003), 271.

18. Sanda Golopenția, „Introducere", în Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară. Volumul II*, 38.

Bilanțul speciilor folclorice documentate la Șanț n-ar fi complet fără cele care ilustrează viața muzicală a comunității, de studiul căreia s-au ocupat Constantin Brăiloiu și mai tinerii săi discipoli Harry Brauner și Ilarion Cocișiu. Cu excepția unei transcrieri muzicale a cântecului ritual de seceriș, a textelor unor strigături de joc, precum și a unor informații despre repertoriul de jocuri și cântece interpretate în contextul ospățului cununii de seceriș din 7 septembrie 1935, integrate în articolul *Cununa în satul Șanț* (1936), materialele șănțene ale etnomuzicologilor nu se regăsesc în paginile *Sociologiei Românești* sau ale altor publicații interbelice. În pofida convingerii că monografia de la Șanț „a scos la iveală multe, multe lucruri neștiute și mai ales un fel de cântare locală foarte împodobită, în care melodia se învârtește într-un chip cu totul ciudat și necunoscut aiurea, în jurul câte unui sunet”[19], exprimată pe cale radiofonică în 22 decembrie 1936, Brăiloiu nu a mai avut nici el prilejul să aprofundeze și să valorifice editorial aceste descoperiri. În schimb, Catalogul zonal al Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” – instituție care, în 1949, a înglobat colecțiile Arhivei de Folklore a Societății Compozitorilor Români – inventariază 332 de piese culese la Șanț cu fonograful, între 30 august și 26 septembrie 1935, distribuite generic după cum urmează: 18 colinde, 2 cântece de stea, 2 cântece rituale de seceriș, 6 cântece și 5 jocuri din repertoriul de nuntă, 7 bocete și 7 versuri, 5 cântece din repertoriul păstoresc, 6 balade, 15 doine, 2 romanțe, 156 cântece propriu-zise, 5 cântece de strigat, 70 de jocuri și 16 jocuri de copii[20]. Totodată, o căutare rapidă pe site-ul Muzeului de Etnografie din Geneva ne permite să identificăm în Fondul „Constantin Brăiloiu” și să ascultăm fragmente sonore din patru piese, înregistrate pe discuri „Columbia”/„Electrecord”, de la țărăncile Ioana Iugan și Rodovica Rus din Șanț: colinda *La masă rotundă*, doina *Numa mamă să nu fii*, cântecul *Cucule cu pană-n cap* și un cântec ritual de nuntă[21].

În altă ordine de idei, studiul despre cununa de seceriș, anterior menționat, face vizibile preocuparea descrierii variantei locale a unui ritual agrar care stârnise interesul gustienilor încă de la Drăguș, dar și o tehnica particulară de investigare a practicilor ceremoniale de acest gen. Aceasta presupune alcătuirea unei echipe pluridisciplinare de cercetători, însărcinată, pe de-o parte, să observe atent, cu maximă discreție și fără a interveni[22], etapele desfășurării ritualului, notând pe fișe și înregistrând mecanic (cu ajutorul fonografului și al aparatelor de fotografiat și filmat) tot ceea *ce* se face/rostește/cântă, iar pe de altă parte, într-o fază ulterioară, să-i chestioneze pe actanții implicați *de ce* se fac anumite gesturi sau se rostesc anumite cuvinte, accesând, astfel, palierul semnificațiilor pe care comunitatea le atribuie ritualului respectiv. Testată cu succes la Șanț în toamna anului 1935, metoda a fost perfecționată de Constantin Brăiloiu și Henri H. Stahl în vara anului 1938, în campania de redactare a monografiei Nereju, în contextul studierii ritualurilor funebre[23], iar apoi, în 1974, teoretizată de acesta din urmă ca *tehnică de cercetare a acțiunilor colective ceremoniale*:

> „Pentru a fi sigur că nu-ți scapă nimic din ceea ce se petrece, este necesar ca, mai întâi, să stabilești exact lista «personagiilor» având «roluri» de jucat în fiecare ceremonie și apoi să pui, pe urma fiecăruia din ei, câte un observator care să-i urmărească pas cu pas. (...) tehnica de observare a acestor «acțiuni» prin echipă colectivă pretinde ca, după ce au fost făcute observațiile directe la fața locului, să completăm cele aflate prin interogarea atentă a tuturor «personagiilor» care au luat parte la acțiunea urmărită pe viu.”[24]

Grație eforturilor aceluiași Henri H. Stahl, informațiile despre ritualul cununii de seceriș (produse prin tehnica de cercetare menționată) cunosc, până în prezent, două maniere de valorificare/interpretare. E vorba, pe de-o parte, de studiul-raport *Cununa de seceriș*, publicat în al doilea număr al *Sociologiei Românești*, pe care Stahl l-a redactat pe baza fișelor de observație și a notițelor făcute de el însuși, de Ștefania Cristescu, Harry Brauner, I.C. Cazan, Viorica Sassu, dar și a înregistrărilor sonore și transcrierilor muzicale realizate de Constantin Brăiloiu și Ilarion Cocișiu. Pe de altă parte, e vorba de inserarea unor secvențe din ceremonialul agrar al cununii între minutele

19. Constantin Brăiloiu, „Importanța cercetării muzicii folclorice pentru dezvoltarea școlii muzicale naționale (Conferință la radio–22 decembrie 1936)”, în *Opere VI*. Prima parte, ed. Emilia Comișel (București: Editura Muzicală, 1998), 170.

20. Informație comunicată de CS I dr. Marian Lupașcu de la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București, căruia îi mulțumesc pe această cale.

21. Acestea pot fi ascultate pe site-ul: https://www.ville-ge.ch/meg/sql/musinfo_ph.php?what=Sant&debut=0&bool=AND (accesat la 15 iulie 2024).

22. Iată cum evocă Henri H. Stahl momentul cristalizării acestei tehnici metodologice, în *Amintiri și gânduri*, 337: „Ceea ce am reușit să fac a fost să pun la cale o ceremonie agrară, cea a «cununii» pe care am lăsat-o să se desfășoare «pe adevărat», fără să mă amestec și fără să cer îndrumarea nimănui, lăsând grupul de fete să facă ce știu ele, uitând de faptul că mă aflam în preajma lor, cât mai discret cu putință, cu aparatura cinematografică și fotografică. Am alcătuit și o echipă mixtă de cercetători, care însă nu au luat parte la ceremonie, ci au procedat doar la interogarea ulterioară a fetelor și gazdelor care luaseră parte activă la ceremonie”.

23. Cf. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 374–375: „După terminarea înmormântării acelui om, căruia satul îi spunea acum «Nea Niculae mortul», echipierii, în special Brăiloiu și cu mine, am pornit la interogarea tuturor actorilor care participaseră la înmormântare, stabilind astfel, cred eu, un model de cum ar trebui studiate toate asemenea ritualuri, model pe care îl avusesem în vedere și la cercetarea «cununii» din Șanț, dar de data aceasta amplificat și mult mai bine pus la punct.”

24. Henri H. Stahl, *Teoria și practica investigațiilor sociale. Vol. I. Metode și tehnici* (București: Editura Științifică, 1974), 212–213.

16.43 și 18.14 ale peliculei *Satul Șanț*, delimitate de câteva cadre cu explicații scrise, menite să faciliteze receptarea discursului vizual. De altfel, aproape o treime din durata filmului sociologic e dedicată documentării vizuale și comentării succinte a principalelor momente din desfășurarea ritualului funebru și a ceremonialului nupțial, pus în act cu participarea lui Dimitrie Gusti ca naș al tinerei perechi[25].

Ignorate în filmul sociologic, obiceiurile în legătură cu nașterea și creșterea copiilor, bolile specifice primilor ani de viață și practicile magice curative, gradul de adeziune comunitară la credințele în ființele mitologice tutelare ale destinului uman și ale universului infantil, dar și repertoriul de jocuri sunt explorate de Stanciu Stoian în relație cu componenta „tradițională", respectiv cu cea „gospodărească" a procesului educativ. Din perspectivă etnologică, studiul său, publicat în numărul 1-6 din 1943 al *Sociologiei Românești*, prezintă interes și pentru discutarea prilejurilor de constituire și a funcțiilor social-pedagogice ale întovărășirilor de copii, tineri („berea" feciorilor) sau de săteni de toate vârstele (șezătorile)[26].

Despre preocupările gustienilor pentru sondarea domeniului mitologiei populare, alături de mențiunile sumare despre *ursitoare* din studiul lui Stoian, stă mărturie textul memorialistic al lui Henri H. Stahl, care evocă succesul aplicării unui *focus grup avant la lettre*, pentru culegerea datelor despre *omul nopții*, în cadrul unei „șezători experimentale" pe care o organizase cu Constantin Brăiloiu. Chiar dacă *Amintirile* lui Stahl nu oferă informații factuale despre poziția ocupată de această ființă mitologică în imaginarul șănțenilor, ele sunt relevante pentru dinamica practicilor cercetării de teren derulate sub cupola Școlii Gusti: „Tehnica convorbirilor în grup, cu controverse mergând până la ceartă, provocate, dar, odată pornite, desfășurându-se fără alt amestec decât cel al stenografierii vorbelor spuse, se adeverește a fi surprinzător de fecundă, cu mult mai mult decât orice interogare sistematică a unor informatori izolați"[27].

În sfârșit, fără a fi fost participant la campaniile monografice de la Șanț, Valer Butură – pe atunci, tânăr discipol, la Cluj, al lui Alexandru Borza și Valeriu Bologa – face, la sugestia lui Anton Golopenția, o scurtă descindere în localitate, în vara anului 1938. Iată succintul raport epistolar trimis lui Henri H. Stahl, la 8 iunie 1938:

> „În cele 3 zile cât am stat la Șanț, am adunat aproximativ 73 de rețete medicinale de buruieni. Vegetația fiind întârziată nu am putut lua datele cele mai interesante, adică plantele de munte cunoscute și întrebuințate și chiar cele din păduri. Dintre femeile din sat desigur cele mai multe le știau Moașa Socea (Sofia Nistor), apoi Cristina, sora ei, Elena Forogou ș.a. (...) aștept indicații pentru aranjarea fișelor cu acest material și dacă aveți încă astfel de fișe cu mat[erial] de folclor botanic și medicină cu buruieni sau vopsitul cu buruieni, fiind multe plante întrebuințate pentru aceasta"[28].

Nu știm în ce măsură Butură va fi avut acces la dosarele de fișe alcătuite de monografiști în verile anilor 1935 și 1936 sau își va fi folosit doar propriile note de teren. Cert este, însă, că materiale din Șanț sunt citate în studiul *Etnobotanica*, apărut în numărul 1-3 (1939) al *Sociologiei Românești*.

Traiectul achizițiilor științifice de la Șanț în etnologia română a anilor 1950-2000

Cum se reflectă acest *puzzle* documentar în etnologia românească de după anii 1950? Care dintre ideile teoretice și achizițiile metodologice dezvoltate în campaniile monografice de la Șanț au fost preluate ulterior în această disciplină și în ce cadre instituționale? În încercarea formulării unor răspunsuri la aceste întrebări, e de menționat, întâi de toate, revizitarea localității Șanț începând cu anul 1955, în scopul realizării monografiei Țării Năsăudului, una dintre cele șapte monografii folclorice regionale pregătite de colectivele de cercetători din Institutul de Folclor din București, pentru inaugurarea colecției *Folclorul Republicii Populare Române*. Potrivit rapoartelor de activitate apărute în anii '50-'60 în *Revista de Folclor*, în Țara Năsăudului a lucrat o echipă alcătuită din Constantin Zamfir, Victoria Dosios, Elisabeta Moldoveanu-Nestor, Constantin Costea și Gottfried Habenicht, iar tipăririi antologiei *132 cântece și jocuri din Năsăud* (1958) i-a urmat, în toamna anului 1962, o anchetă de completare în șapte sate de pe valea superioară a Someșului Mare, între care și Șanț[29].

---

25. Adică, în cuvintele lui Stahl, din „Al treilea film documentar", 31: „Înmormântarea este prinsă întreagă, din clipa scoaterii mortului din casă, până la pomana care urmează îngropării. Partea cea mai lungă a filmului o constituie însă nunta, foarte bogată, din acest sat. De sâmbătă seara, când se face steagul de nuntă, merg colăcarii să vestească prin sat și se adună lumea la «Sâmbăta pomului» până a doua zi, când asistăm la seria de drumuri rituale, la naș, la mireasă, la mire, la primărie, iar la mire, mireasă, naș și în sfârșit biserică, totul a fost înregistrat așa ca spectatorul să înțeleagă lămurit fazele ceremoniei. După biserică, mersul colăcarilor cu mirii, tocmeala starostelui la poarta casei, furatul miresii, proba de destoinicie pe care o dă mirele trebuind să nimerească în oala așezată în vârful unui par dau prilejul unor scene cărora nu le lipsește nici interesul dramatic. De asemeni, ospățul și îmbrăcarea miresii ca nevastă și ducerea, a doua zi, a «pomului» la nași".

26. Stanciu Stoian, „Procesul educativ în satul Șanț, județul Năsăud", *Sociologie Românească*, nr. 1-6 (1943): 66–71, 76–78.

27. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 337.

28. Valer Butură, în Henri H. Stahl, *Epistolar monografist*, 49–50.

29. Radu Niculescu, „Din realizările folcloristicii noastre", *Revista de Folclor*, nr. 1-2 (1963): 171.

Artizanul proiectului unor „monografii asupra folclorului unui ținut bine determinat”[30] era Mihai Pop, fost monografist în Școala Gusti și conducător *de facto* al institutului bucureștean. În articolul-program din deschiderea primului număr al *Revistei de Folclor*, el a pledat pentru cercetările de acest fel recurgând, pe de-o parte, la teoria dialectelor și subdialectelor muzicii tradiționale românești, formulată de Béla Bartók, iar pe de altă parte, la argumentul schimbărilor complexe produse „în diferitele domenii și genuri ale folclorului”, care fac ca, „în condițiile actuale, diferențele dintre ținuturi (...) să se șteargă”[31]. Ca produs editorial, monografia folclorică regională ar fi urmat să conțină, alături de corpusul de texte folclorice (documentate în teren și extrase din arhive și publicații), și un studiu introductiv, axat pe prezentarea caracteristicilor economice, sociale și politice ale ținutului cercetat, „a ansamblului vieții folclorice, cu riturile, ceremonialurile, obiceiurile și celelalte manifestări folclorice (...), caracterelor specifice ale folclorului (...), caracterizarea celor mai buni păstrători de folclor, cu descrierea manifestărilor folclorice concrete, pe bază de fișe de observație directă, cu fișe de frecvență și circulație, cu tabele de variante și elemente structurale, etc. cu material ilustrativ fotografic și grafic”[32].

Chiar dacă, în studiul citat, referințele la cercetările Școlii Gusti sunt extrem de discrete și oferite cu maximă precauție, totuși, pentru cunoscătorii fenomenului, trimiterile la monografia sociologică și în special la achizițiile teoretice și metodologice adăugate acesteia de către Constantin Brăiloiu sunt mai mult decât evidente. De altfel, în convorbirile purtate în anii ’80 cu Zoltán Rostás, profitând de contextul conversațional oferit de proiectul istoriei orale a sociologiei interbelice, dar și de reabilitarea domeniului între timp, Mihai Pop plasează explicit practica monografiei folclorice regionale în siajul gustian, afirmând convins: „Am refăcut ideea monografiei, ca idee, dar am refăcut-o numai pentru folclor, adică n-am mai cercetat structura socială, economică etc. Am cercetat numai cântece, dansuri, obiceiuri, ceea ce credeam noi că este folclor”[33]. Mai exact, potrivit lui Pop, cel puțin trei aspecte ale monografiei folclorice regionale erau gândite în relație directă cu modelul gustian: (a) reprezentativitatea spațiului decupat drept teren: „satele pe care le-a ales Gusti erau eșantioane regionale diferite, pentru a determina o cultură sătească românească (...). Noi am mers tot pe această idee a eșantioanelor, însă n-am luat un sat, am luat o zonă, de exemplu zona Pădurenilor, sau nordul Moldovei sau Muscelul”[34]; (b) desfășurarea terenului uzând de echipe de cercetători specializați în folclor literar, muzical, coregrafic și studiul obiceiurilor și credințelor, reinterpretând o „idee care a fost la Școala lui Gusti, ideea asta a cercetării interdisciplinare, și anume ca realitatea unui loc să poată fi surprinsă global, din diverse puncte de vedere”[35]; (c) investigarea ritualurilor prin tehnica observației colective, testată, așa cum am văzut, în prima campanie monografică de la Șanț:

> „Am făcut – mărturisește Mihai Pop – grupuri de cercetare pe o bază de observație directă, adică ceea ce se cheamă în antropologie observație participativă, adică mai mulți specialiști care s-au dus la același obicei și au stat fiecare și pe partea lui a notat ce se întâmplă, cu ore, cu minute, și, pe urmă, când se termina obiceiul, se relua tot materialul și se făcea un fel de descriere a obiceiului din toate unghiurile. Și asta există în arhiva Institutului”.[36]

Gottfried Habenicht, participant la culegerile din Țara Năsăudului imediat după angajarea sa la Institutul din Folclor din București, afirmă, la rândul său, intenția monografiilor folclorice regionale de a se plasa în filiația campaniilor sociologice din perioada interbelică, ale căror achiziții le-ar fi fost transmise tinerilor etnomuzicologi din institut de către discipolii lui Brăiloiu:

> „Eu mi-am început activitatea la Institut la 1 septembrie 1957. La acea oră erau deja constituite colectivele de cercetare zonale din rândul Sectorului muzical, al cărui șef a fost Gheorghe Ciobanu (...). Ca nou venit, am fost atașat colectivului Năsăud, în cadrul căruia singura nișă încă la dispoziție – și de cele două doamne total nedorită – era cea a repertoriului funebru. Țin minte că, pe lângă bocete, am avut parte și de o înmormântare, plus și de interviuri despre obicei. Bineînțeles am cules cântece, balade etc., în afara temei directe. Doar din relatările colegelor, colegilor am aflat, ca nou venit, că se cercetează zonal după principiile Școlii sociologice și pentru aceasta au pledat elevii lui Brăiloiu: Emilia Comișel, Tiberiu Alexandru, Cocișiu, Mihai Pop ș.a. (...) Deci Năsăudul, pe vremea aceea, și colectivele astea care s-au creat în Institut, tot în amintirea și continuarea cercetărilor sociologice s-au format aceste

30. Mihai Pop, „Problemele și perspectivele folcloristicii noastre”, *Revista de Folclor*, nr. 1-2 (1956): 23.
31. Mihai Pop, „Problemele și perspectivele folcloristicii noastre”, 23.
32. Mihai Pop, „Problemele și perspectivele folcloristicii noastre”, 26.
33. Mihai Pop, în Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene* (București: Editura Paideia, 2003), 300.
34. Mihai Pop, *Sala luminoasă*, 320-321.
35. Mihai Pop, *Sala luminoasă*, 320.
36. Mihai Pop, *Sala luminoasă*, 320.

colective, unde... Au zis: luăm o regiune și scoatem de-acolo tot ce putem! Dar, până la urmă, planul a fost, dar realizarea, ba!".[37]

Fără a-mi propune să discut acum chestiunea nerealizărilor monografiei folclorice a Țării Năsăudului, la care se referă Habenicht, notez că antologia *132 cântece și jocuri*, publicată în 1958 ca rezultat de etapă al acestui proiect, restituie nu mai puțin de 42 de piese înregistrate în campania monografică din vara anului 1935, însemnând aproape o treime din corpusul tipărit. Constantin Zamfir, Victoria Dosios și Elisabeta Moldoveanu-Nestor, autorii antologiei și ai transcrierilor muzicale, omit orice informație privitoare la culegătorii pieselor, cel mai probabil din cauza statutului de *persona non grata* pe care îl dobândiseră între timp Constantin Brăiloiu (aflat în exil la Geneva) și Harry Brauner („în păstrare socialistă"[38] încă din 1950), căci Ilarion Cocișiu, decedase în 1952. Ideea că volumul este rezultatul unor „culegeri masive, întreprinse la un interval de 20 de ani în comunele Șanț și Leșu, raionul Năsăud, 1935 și 1955"[39], inserată prudent în *Introducere*, rămâne singura aluzie la cercetările derulate sub egida Fundației Culturale Regale și, implicit, la continuarea tradiției monografice interbelice. Cât despre cele 18 piese selectate din culegerile realizate la Șanț în 1955, observăm că trei dintre cântecele propriu-zise au fost interpretate de țăranca Ioana Iugan, cu care Brăiloiu lucrase în urmă cu două decenii, ceea ce traduce o practică de cercetare de care își amintește și etnomuzicologul Gottfried Habenicht: „am apelat, la Șanț, la informatori cunoscuți, care au fost interogați și înregistrați pe aparatele de-acum moderne, pe magnetofon"[40]. Același procedeu e menționat de Radu Niculescu în raportul asupra anchetei „de completare" derulate în Țara Năsăudului în toamna anului 1962, unde dă detalii despre maniera de investigare a cântecelor de strigat, considerate, inclusiv de gustieni, specia folclorică definitorie a regiunii: „Piesă cu piesă, «cântecele» cele mai reprezentative strânse în culegeri anterioare au fost, pe rând, discutate de culegători cu bunii informatori din Leșu, Șanț, Nepos, Salva, stabilindu-se, astfel, repertoriul și modul local de manifestare al cântecelor de strigat"[41]. De altfel, setul de documente constituit de echipa lui Brăiloiu în campania monografică din 1935 a fost explorat și de cercetătorii clujeni Nicolae Bot și Virgiliu Florea, care ajung la Șanț și în satele învecinate în noiembrie 1966 și o chestionează cu succes pe aceeași Ioana Iugan (între timp, în vârstă de 84 de ani), despre repertoriul de cântece, practici magice și jocuri dramatice îndătinate la șezătoare[42].

În altă ordine de idei, cel puțin unul dintre subiectele asupra cărora gustienii și-au îndreptat atenția în cadrul campaniilor monografice de la Șanț, validându-l ca temă de cercetare prin publicațiile lor, va avea un destin aparte în etnomuzicologia și folcloristica celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea: ritualul agrar al cununii de seceriș. Astfel, Ilarion Cocișiu – prezent la Șanț în toamna anului 1935, dar care, ca discipol al lui Brăiloiu, acumulase și o bogată experiență de teren în satele din Țara Oltului – propune prima incursiune în genul folcloric al cântecelor de seceriș, în studiul *Ritualul de secere. Probleme de etnografie și folclor muzical*. Rămas în manuscris vreme îndelungată datorită dispariției timpurii a autorului, textul analizează ocaziile de performare a cântecelor de seceriș, aria lor de răspândire și tipurile literare și melodice cunoscute. Nu întâmplător, cea care continuă demersul lui Cocișiu și-i valorifică achizițiile teoretico-metodologice în opusul *Cântecele de seceriș ale poporului român. Tipologie muzicală și literară* (2000) este Elisabeta Moldoveanu-Nestor. Apropierea sa de subiectul mai sus menționat se produce în contextul anchetelor pentru realizarea monografiei folclorice a Țării Năsăudului, când are prilejul de a observa, la Șanț, în 1957, și mutațiile imprimate ceremonialului agrar de procesul „transformării socialiste" a agriculturii. Derivat din aceste cercetări, studiul său *Cununa–sărbătoare a secerișului. Cântecele de seceriș din Ținutul Năsăud–Translilvania* urmează, în mare parte, modelul structural propus de Stahl în articolul din 1936, pe care-l creionează însă la scară regională, însoțind secțiunea descriptivă de o scurtă introducere în bibliografia subiectului și de analiza motivelor literare și muzicale prezente în cântecele de seceriș[43].

Tema face carieră și printre folcloriștii din Școala clujeană. Nicolae Bot alcătuiește și publică, în 1989, antologia *Cântecele cununii*, care valorifică masiv materialele de teren și, în studiul introductiv, contribuțiile teoretice ale gustienilor[44], iar Lucia Iștoc și Elena Hlinca-Drăgan propun, într-un articol din 1993, o sistematizare a tipurilor

37. Comunicat de Gottfried Habenicht (Freiburg im Breisgau), în 7 iunie și 14 iulie 2024. Adresez mulțumiri domnului Habenicht pentru aceste informații și colegei Sanda Ignat, care ne-a intermediat legătura.

38. Formulă folosită de Harry Brauner pentru a desemna perioada detenției politice suferite între 1950 și 1962, în Zoltán Rostás, *Sala luminoasă*, 74.

39. Constantin Zamfir, Victoria Dosios, Elisabeta Moldoveanu-Nestor, *132 cântece și jocuri din Năsăud*. Ediția a II-a (Bistrița: Editura Charmides, 2017), 8.

40. Vezi nota 37.

41. Radu Niculescu, „Din realizările folcloristicii noastre", 171.

42. A se vedea Nicolae Bot, „Șezătoarea în zona Năsăudului", *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965-1967*, 1968: 306–346. Nota 43 a acestui studiu reproduce parțial una dintre celebrele fișe de observație directă întocmite de monografiști în campania de la Șanț cu prilejul șezătorilor provocate, fișă păstrată în Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor din București.

43. Elisabeta Moldoveanu-Nestor, „Cununa–sărbătoare a secerișului. Cântecele de seceriș din Ținutul Năsăud–Transilvania", *Revista de Etnografie și Folclor*, nr. 6 (1964): 615–635 și nr. 1 (1965): 43–79.

44. Nicolae Bot, *Cântecele cununii* (București: Editura Minerva, 1989).

melodice ale cântecelor de seceriș, conjugând criteriul funcțional cu cel structural-muzical[45]. În sfârșit, lucrând la teza de doctorat cu titlul *Ritualul agrar al cununii de seceriș*, Maria Cuceu ajunge la Șanț în august 1992 și, împreună cu Ion Cuceu, completează fondurile documentare ale Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române" cu relatări despre desfășurarea obiceiului cununii și repertoriul de cântece de seceriș, dar și cu câteva povestiri, bocete, orații și strigături de nuntă[46].

Școala Gusti și geneza unei tradiții: teatrul din Șanț

O scurtă incursiune etnologică realizată la Șanț, în primăvara anului 2021, ne-a permis să constatăm că practicile ceremoniale agrare și repertoriile de cântece și strigături mai sus inventariate nu mai constituie fenomene vii în realitatea locală, în pofida ecourilor discrete pe care existența lor de odinioară le are încă în memoria comunității, dar și a diverselor încercări de reconstituire scenică, făcute, în ultimii ani, de elevii și ansamblul folcloric din comună. În schimb, atât șănțenii, cât și discursul oficial al instituțiilor locale asumă și propulsează în poziția de tradiție reprezentativă a comunității așa-zisul *teatru nescris*, o practică dramaturgică comunitară implicând un grup de săteni cu mult umor, care pun în scenă piese cu tematică satirică, inspirate din viața regiunii, fără a beneficia de scenarii și indicații regizorale. Neavând nimic în comun cu teatrul popular îndătinat la sărbătorile de iarnă și fiind performat aproape exclusiv în context scenic, festivalier sau, mai nou, al unor emisiuni de televiziune, fenomenul a beneficiat, până în prezent, doar de monografia mai degrabă sentimentală a scriitorului bistrițean Dumitru Munteanu (1948-2021), fost învățător în zonă[47].

Puțina bibliografie existentă și mărturiile localnicilor precizează că apariția acestei forme de teatru comunitar se produce în contextul campaniei monografice din vara anului 1935, ca replică la o acțiune de pedagogie socială care uza de *tehnica music-hall*-ului, cu care Henri H. Stahl luase contact în anii '20, „în Kulturheim-urile vieneze, organizate de către primăria socialistă a Vienei"[48]:

> „Teatrul din Șanț este tot o invenție a echipelor. Decât să faci o conferință despre cum se cresc copiii, o lecție de puericultură expusă grandios, hai să facem cu totul altceva. Am găsit oameni care au știut să pornească treaba și țărani care au preluat-o și au făcut-o ei. A făcut unul o lecție de cum se cresc copiii, să mori de râs, de la început până la sfârșit. Ce trebuie să faci când plânge, când îi dai țuică și cât îi dai țuică, cum îl adormi cu mac, cum îl strângi... Totul pe de-a-ndoaselea (...) La Șanț a fost grandios, am avut oameni cu care să lucrăm, în primul rând pe Aurel Boia, care era sociolog și care avea un talent deosebit (...) și care a făcut o întreagă școală. Era o trupă de vreo doisprezece oameni, cu care făceam turnee, din sat în sat. Pe probleme de acestea, educative, nu numai de râs. Educative. Foarte interesante. Și sunt încă sate în care se mai păstrează ceva din această tradiție".[49]

În volumul memorialistic din 1981, Stahl își prezintă și mai nuanțat amintirile despre geneza teatrului țărănesc „jucat fără text scris, în care replicile se improvizau, doar tema și mersul acțiunii fiind mai dinainte hotărâte"[50], evocând figura unui șănțean hâtru și inteligent, Constantin Iugan (1899-1989), cel care a fost inițiatorul și, vreme de mai multe decenii, sufletul acestei mișcări:

> „Surpriza a fost să vedem că tehnicile noastre de «music-hall» au deosebită priză în sat. Provocam astfel povestiri, cântece nepregătite în prealabil, mici conferințe spuse de săteni și, mai mult încă, scenete improvizate de către cei din public pe tehnica lui Aurel Boia. S-a născut astfel «teatrul» popular din Șanț, grație a doi săteni, Constantin și Tănase, realmente dotați pentru asemenea treburi. Într-o seară ne-am pomenit că joacă următoarea scenă: venise tocmai în sat un fost șănțean, complet urbanizat, care făcuse rea impresie printre foștii lui concetățeni (...). Ideea de bază era următoarea: tatăl spunea din durerile lui, iar fiul înstrăinat era complet absent. Convorbirea era spusă pe un ton atât de firesc, atât de plin de umor amar, încât stârnea nu numai râsul, ci și revolta în sufletul ascultătorilor"[51].

Aceeași logică „artistică" transpare și din interviul realizat de Dumitru Munteanu cu Constantin Iugan, în 1975. Între altele, acesta povestește cum o discuție memorabilă cu Dimitrie Gusti i-a stârnit dorința de a anima o trupă de teatru

45. Lucia Iștoc, Elena Hlinca-Drăgan, „Tipuri melodice ale cântecului de cunună la seceriș", *Anuarul Arhivei de Folclor*, nr. XII-XIV (1991-1993): 379-404.

46. A se vedea, în fondurile Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române", documentele inventariate sub cotele FAL 018466-018467 și Mg. 2598 I s-II cc.

47. Dumitru Munteanu, *Teatrul nescris „Constantin Iugan"* (Bistrița: Editura „George Coșbuc", 2013).

48. Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Convorbiri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București: Editura Paideia, 2000), 33.

49. Henri H. Stahl, *Monografia ca utopie*, 202.

50. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 340.

51. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri*, 339–340.

care să contribuie la ridicarea culturală a satului: „Numai așa cred că s-ar îndrepta, dacă am da satului pilde bune, nu rele. Dacă le-am pune oamenilor dinainte oglinda faptelor și greșalelor lor, să și le vadă fiecare. Și numai așa, dacă și-ar vedea și și-ar îmbrăca fiecare cămașa murdară a comportării urâte, poate s-ar rușina și s-ar îndrepta"[52]. De altfel, intenția comic-moralizatoare este firul roșu ce străbate piesele care, de-a lungul timpului, au alcătuit repertoriul trupei șănțene: *Studentul și părinții*, *Mușteleși apa*, *Bătrânul își împarte averea*, *Satul fermecat sau nu da cinstea pe rușine* – versiune dramatizată a celebrei snoave despre femeia necredincioasă (AT 1360 C), *Măritatul fără voie*, *Fermierii*, *Corupții* etc.

Rezumând principalele etape din procesul inventării acestei tradiții de mare prestigiu în comunitatea șănțenilor, e de precizat că, după succesul înregistrat în 1935 în rândul echipierilor și al consătenilor și, mai apoi, în micile „turnee" făcute în satele din împrejurimi și chiar în Capitală, trupa înjghebată de Constantin Iugan își întrerupe activitatea în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Primele decenii comuniste vin cu participări sporadice la concursuri pentru brigăzile artistice de amatori, cu scenetele *Alegerile* și *Judecata*, ambele având „un puternic conținut ideologic impus de activiștii și militanții partidului politic aflat la putere"[53]. Recalibrarea fenomenului teatral din Șanț pe coordonatele sale interbelice se petrece în 1972, odată cu revenirea, în localitate, a vechilor monografiști Henri H. Stahl, Harry Brauner, Aurel Boia și Nicolae Popescu, ca membri ai unei echipe de cercetări interdisciplinare intensive coordonate de Octavian Neamțu[54]. În 1973, formația de țărani-actori câștigă medalia de aur la Festivalul de Teatru Scurt pentru Amatori „Zaharia Bârsan" desfășurat la Cluj, ceea ce-i aduce notorietatea în presa scrisă și audiovizuală și generează o efervescență cu totul aparte a acestei practici dramaturgice. Numeroase comune din țară își înființează trupe după modelul celei de la Șanț, apelând la bătrânul Constantin Iugan pentru "consultanță regizorală". Apoi, apar festivaluri consacrate genului, cu o existență mai mult sau mai puțin efemeră, culminând cu derularea, din 2001, a patru ediții ale Festivalului de Teatru Folcloric și Nescris „Constantin Iugan" de la Șanț. În anul 2012, după mai bine de un deceniu de la decesul lui Iugan, trupa este măcinată de conflicte interne instrumentalizate politic și se scindează în două formații: „Dor someșan" și Teatrul Nescris „Constantin Iugan", formație pe care Primăria comunei o înscrie la OSIM drept marcă înregistrată. Dincolo de conotația politică evidentă, gestul confirmă pe deplin că, născut ca replică a comunității la o tehnică de culturalizare promovată experimental de monografiști în 1935, teatrul nescris a devenit, în timp, o emblemă identitară a localității Șanț.

Considerații finale

Desființarea sociologiei ca domeniu de studiu în 1948, stigmatizarea sa ca pseudo-știință burgheză, excluderea lui Dimitrie Gusti din noua Academie a R.P.R și epurarea colaboratorilor săi nu sunt echivalente cu sfârșitul absolut al Școlii sociologice de la București, oricât de dramatică a fost lovitura dată acestei structuri de cercetare de către regimul politic comunist. Demersul desfășurat în paginile anterioare demonstrează că, reintegrați sub tutela instituțională a studiilor de folclor și etnografie, discipline care reușesc o reinventare rapidă în noul context politic, o parte dintre vechii monografiști au izbutit să ducă mai departe practica cercetării colective pluridisciplinare și tehnicile de investigație cristalizate în cadrul campaniilor monografice, chiar dacă filiația gustiană a fost, într-o primă fază, trecută discret sub tăcere. Grație discipolilor lui Dimitrie Gusti și/sau Constantin Brăiloiu, în deceniile șase și șapte ale secolului trecut, s-a revenit pe terenurile Școlii sociologice în noi echipe de lucru, dar cu atenția trează la temele de cercetare decupate odinioară de monografiști, la genurile și speciile folclorice pe care le-au înregistrat, la subiecții pe care i-au chestionat. Prin grija acelorași discipoli, o parte din documentele produse în campaniile monografice au fost recuperate în fondurile de arhivă ale Institutului de Folclor din București, puse la dispoziția specialiștilor interesați și, la vremea potrivită, valorificate prin publicarea în corpusuri și tipologii de texte folclorice.

Pe de altă parte, analizând situația particulară a campaniilor monografice de la Șanț din perspectiva impactului în comunitatea studiată, e de observat că, pe lângă apariția teatrului nescris, activitatea Școlii Gusti a stimulat în mod deosebit interesul șănțenilor pentru propria lor moștenire culturală. Cu alte cuvinte, urmele trecerii sociologilor prin localitate în 1935 și 1936 sunt vizibile nu doar în fotografiile și amintirile păstrate în numeroase familii, ci și în încercările intelectualilor din Șanț de a elabora monografii, de a alcătui colecții de texte folclorice sau de obiecte cu valoare etnografică, expuse muzeal inclusiv în gospodăriile personale, de a reconstitui în diverse contexte scenice manifestările ceremoniale care ritmau viața satului de altădată. În ce măsură rolul Școlii Gusti de catalizator al fenomenului de autopatrimonializare s-a manifestat doar la Șanț sau a reprezentat o constantă a campaniilor monografice interbelice, rămâne un subiect de explorat în cercetări viitoare.

52. Constantin Iugan, în Dumitru Munteanu, *Teatrul nescris*, 23.

53. Dumitru Munteanu, *Teatrul nescris*, 48.

54. Pentru detalii despre cercetarea interdisciplinară realizată la Șanț sub egida Consiliului Culturii și Educației Socialiste, vezi, de exemplu, Haralamb Culea, „Implicații ale analizei sociologice a fenomenului religiozității, pornind de la o investigație concretă", *Viitorul Social*, nr. 1 (1973): 202.

Bibliography

Bot, Nicolae. "Șezătoarea în zona Năsăudului" [The Șezătoarea Custom in the Năsăud Area]. *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1965-1967* (1968): 306–346.

Bot, Nicolae. *Cântecele cununii* [The Harvest Songs]. Bucharest: Minerva, 1989.

Brăiloiu, Constantin. *Opere VI* [Collected Works VI]. Edited by Emilia Comișel. Bucharest: Editura Muzicală, 1998.

Cazan, I.C. "Strigătură" [A Rhythmic Shout]. *Sociologie Românească*, no. 4 (1936): 10.

Cazan, I.C. "Strigături din Șanț" [Rhythmic Shouts Collected in the Village of Șanț]. *Sociologie Românească*, no. 7-9 (1936): 80–84.

Cristescu, Ștefania. "Cum descântă «de întors» Ana Dănilă din satul Șanț" [How Ana Dănilă from the Village of Șanț charms away a Person?]. *Sociologie Românească*, no. 5 (1936): 36–39.

Cristescu, Ștefania. *Descântatul* în *Cornova-Basarabia* [Charms and Charming in the Village of Cornova-Bessarabia]. Edited by Sanda Golopenția. Bucharest: Paideia, 2003.

Culea, Haralamb. "Implicații ale analizei sociologice a fenomenului religiozității, pornind de la o investigație concretă" [Implications of the Sociological Analysis of the Phenomenon of Religiosity based on a Field Research]. *Viitorul Social*, no. 1 (1973): 198–209.

Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară: scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923-1950). Vol. II (Ștefania Cristescu-Golopenția)* [Epistolary Rhapsody: Letters sent and received by Anton Golopenția. Vol. II (Ștefania Cristescu-Golopenția)]. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2010.

Ișstoc, Lucia, and Elena Hlinca-Drăgan. "Tipuri melodice ale cântecului de cunună la seceriș" [Melodic Types of the Harvest Songs]. *Anuarul Arhivei de Folclor*, no. XII-XIV (1991-1993): 379–404.

Moldoveanu, Elisabeta. *Cântecele de seceriș ale poporului român. Tipologie muzicală și literară* [The Harvest Songs of the Romanian People. Musical and Literary Tipology]. Bucharest: Editura Academiei Române, 2000.

Moldoveanu-Nestor, Elisabeta. "Cununa–sărbătoare a secerișului. Cântecele de seceriș din Ținutul Năsăud–Transilvania" [Harvest Feast. Harvest songs from Năsăud-Transylvania]. *Revista de Etnografie și Folclor*, no. 6 (1964): 615–635.

Moldoveanu-Nestor, Elisabeta. "Cununa–sărbătoare a secerișului. Cântecele de seceriș din Ținutul Năsăud–Transilvania" [Harvest Feast. Harvest songs from Năsăud-Transylvania]. *Revista de Etnografie* și *Folclor*, no. 1 (1965): 43–79.

Mosely, Philip. "Lumea psihologică a unui «american» din Șanț" [The Psychology of an 'American' from Șanț]. *Sociologie Românească*, no. 7-8 (1936): 75–78.

Munteanu, Dumitru. *Teatrul nescris „Constantin Iugan"* [Unwritten Theater 'Constantin Iugan']. Bistrița: Editura „George Coșbuc", 2013.

Niculescu, Radu. "Din realizările folcloristicii noastre" [From the Achievements of Romanian Folkloristics]. *Revista de Folclor*, no. 1-2 (1963): 171–172.

Pop, Mihai. "Problemele și perspectivele folcloristicii noastre" [Challenges and Perspectives of Romanian Folklore Studies]. *Revista de Folclor*, no. 1-2 (1956): 9–36.

Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie. Convorbiri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* [Monography as Utopia. Interviews with Henri H. Stahl (1985-1987)]. Bucharest: Editura Paideia, 2000.

Rostás, Zoltán. *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene* [The Lighted Room. The First Monographists of the Gustian School]. Bucharest: Editura Paideia, 2003.

Salamon, Ladislau Martin. *Un aliat uitat. Relațiile româno-maghiare în sociologia interbelică* [Forgotten Ally. Romanian-Hungarian Relationships in the Interwar Sociology]. Bucharest: Tracus Arte, 2014.

Stahl, Henri H. "Al treilea film documentar al Institutului Social Român: «Satul Șanț»" [The Romanian Social Institute›s Third Documentary Film: *The Village of Șanț*]. *Sociologie Românească*, no. 2 (1936): 30–32.

Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"* [Memories and Thoughs from the Old School of 'Sociological Monographs']. Bucharest: Minerva, 1981.

Stahl, Henri H. *Epistolar monografist* [Letters of a monographist]. Edited by Zoltán Rostás. Bucharest: Paideia, 2015.

Stahl, Henri H., *Teoria și practica investigațiilor sociale. Vol. I. Metode și tehnici* [Theory and Practice of Social Inquiry. Vol. I. Methods and techniques]. Bucharest: Editura Științifică, 1974.

Stoian, Stanciu. "Procesul educativ în satul Șanț, județul Năsăud" [Process of Education in the village of Șanț, Năsăud County]. *Sociologie Românească*, no. 1-6 (1943): 63–108.

Timoce-Mocanu, Cosmina. "Terenul etnografic în concepția Ştefaniei Cristescu-Golopenția" ["Fieldwork as conceived by Stefania Cristescu-Golopenția"]. *Revista Română de Sociologie*, no. 3-4 (2013): 231–259.

Vlad, Laurențiu. *Imagini ale identității naționale. România la expozițiile universale și internaționale de la Paris (1867-1937)* [Representations of National Identity. Romania at Universal and International Exhibitions in Paris (1867-1937)]. Iași: Institutul European, 2007.

Zamfir, Constantin, Victoria Dosios, and Elisabeta Moldoveanu-Nestor. *132 cântece și jocuri din Năsăud* [132 Songs and Dances from Năsăud]. Ediția a II-a. Bistrița: Editura Charmides, 2017.